

TEODOR NIETUPSKI, BRONISŁAW SZELIWICKI
Akademia Rolnicza we Wrocławiu

MINIMALNA WIELKOŚĆ GOSPODARSTWA ROLNICZEGO W POLSCE

W okresie powojennym miały miejsce w rolnictwie polskim daleko idące zmiany w dziedzinie ekonomiki, układów społecznych oraz kultury. Rozwój ogólny gospodarki narodowej pociągnął za sobą intensyfikację rolnictwa, jego mechanizację, nasilenie procesów specjalizacji i koncentracji produkcji, a tym samym wzrost dochodów ludności rolniczej i warunki do zmniejszania różnicy w poziomie życiowym wsi i miasta.

Wspomniane przemiany nasilały się szczególnie po 1970 roku. Zapadło wówczas wiele decyzji o istotnym znaczeniu dla ludności wiejskiej.

Dążenie do upodobnienia warunków bytowania na wsi i w mieście, mające swoje podstawy w ideach socjalizmu, nie jest procesem łatwym, ani krótkotrwałym. Jest to równocześnie kierunek przemian o niesłychanie istotnym znaczeniu, ponieważ stymuluje proces socjalistycznej przebudowy rolnictwa. Wiąże się to z uznaniem tezy, że na obecnym etapie społeczno-gospodarczego rozwoju kraju narastanie liczby gospodarstw wysokotowarowych jest zgodne z ogólnym interesem społecznym. W perspektywie wysoko rozwinięte gospodarstwa indywidualne, w sprzyjających warunkach, łatwo przejdą na uspołecznione formy gospodarowania, co już obecnie można obserwować w niektórych regionach Polski.

Pomimo wysiłku i wielu aktywnych działań ze strony władz centralnych, pomimo daleko idącego postępu, aktualny poziom życiowy większości rolników indywidualnych odbiega wyraźnie od przeciętnej krajowej. Wyniki badań budżetów domowych gospodarstw chłopskich (żyjących z gospodarstwa rolniczego) i rodzin pracowniczych wykazują, że dochody na 1 osobę w rodzinach rolniczych były w 1973 r. niższe o 14% a w 1976 roku nawet o 17% i to pomimo większej aktywności zawodowej rodzin rolniczych [2, 7].

Do negatywów pracy w gospodarstwach indywidualnych trzeba zaliczyć również sezonowo nadmierny wysiłek, nieustanne związanie z gospodarstwem, co w praktyce uniemożliwia wyjazdy urlopowe, pracę w warunkach zmiennej pogody w polu, a przy zwierzętach zwykle przy nadmiernej wilgotności i dużym stężeniu gazów. Także warunki bytowe na wsi znacznie odbiegają od miasta, większe są kłopoty związane z zaopa-

trzeniem, a trudniejszy dostęp do instytucji kulturalnych zmniejsza możliwość wyboru sposobu spędzenia wolnego czasu. Wreszcie i warunki mieszkaniowe na wsi są gorsze niż w miastach. Brak wody bieżącej, kanalizacji, czy łazienek w ogromnej części mieszkań wiejskich w pełni to potwierdza. Na ujemną ocenę warunków wsi wpływa niewątpliwie cały szereg innych czynników, w tym również o charakterze psychologicznym [9], ujmowanych ogólnie jako atrakcja życia w mieście.

Konsekwencją gorszych warunków życiowych na wsi jest odchodzenie młodzieży do zawodów pozarolniczych, brak następców i starzenie się populacji gospodarstw. W 1976 roku wśród rolników — właścicieli gospodarstw — tylko 4% miało poniżej 30 lat, zaś 14% ogółu gospodarstw w ogóle nie posiadało następców. O ile ogólny spadek zatrudnienia w rolnictwie indywidualnym należy wciąż jeszcze uznawać za wysoce celowy, to jednak rozmieszczenie geograficzne tego zjawiska musi budzić uzasadniony niepokój o przyszłość rolnictwa w niektórych regionach [10].

Przejmowanie ziemi chłopskiej przez gospodarstwa państwowe pociąga za sobą bardzo znaczne koszty materialne między innymi z tego powodu, że trwałe środki produkcji znajdujące się w gospodarstwach indywidualnych, praktycznie rzecz biorąc, są całkowicie nieprzydatne w gospodarstwie wielkorolnym.

Utrzymanie gospodarstw indywidualnych wysoko produkcyjnych leży w interesie społeczeństwa. Jest rzeczą powszechnie znaną, że młodzi ludzie chcą pozostać w rolnictwie tylko wówczas, gdy ich aspiracje społeczne są spełnione [5, 6]. Zasadniczym warunkiem jest zapewnienie należytego poziomu bytu materialnego, jako podstawy utrwalenia określonej świadomości społecznej rolników, a także podniesienia rangi zawodu rolnika w opinii społecznej.

Jeżeli pominie się grupę gospodarstw dwuzawodowych, zasadniczym źródłem dochodów rolników pozostaje gospodarstwo rolne. Celem niniejszego opracowania jest próba obliczania jakiej wielkości gospodarstwo indywidualne, dobrze wyposażone, jest w stanie zapewnić właścicielowi i rodzinie dochód z pracy odpowiadający przeciętnej płacy roboczej uzyskiwanej w gospodarce uspołecznionej oraz dostarczyć dostatecznej ilości środków dla utrzymania i rozszerzenia procesu reprodukcji.

Zastosowana metoda

To ostatnie stwierdzenie stanowiło podstawę do opracowania metody badań.

W badaniach przyjęto za Adamowskim [1] poniższą definicję indywidualnego gospodarstwa rolnego. Jest to mianowicie gospodarstwo oparte

na prywatnej własności środków produkcji i indywidualnej formie gospodarowania. Stanowi ono połączenie warsztatu rolnego z gospodarstwem domowym.

Do zasadniczych cech gospodarstwa indywidualnego należy zaliczyć:

1. Wszystkie podstawowe środki produkcji są własnością prywatną gospodarstwa.

2. Głównym celem ekonomicznym gospodarstwa jest zaspokojenie potrzeb rodziny chłopskiej.

3. Prywatno-rodzinnej formie własności odpowiada zwyczajowo-rodzinny system zarządzania, ściśle związany z wykonywaną pracą.

4. Indywidualne gospodarstwo chłopskie pracuje na rachunek i ryzyko własne i w zasadzie z własnej akumulacji prowadzi reprodukcję rozszerzoną.

5. Proces produkcji jest oparty przeważnie na rodzinnej sile roboczej.

Przedstawione cechy stanowią punkt wyjściowy założeń badawczych. W szczególności należy podkreślić, że w badaniach przyjęto iż:

a) gospodarstwo opiera się na rodzinnej sile roboczej i daje rodzinie pełne zatrudnienie,

b) miernikiem celu gospodarowania jest dochód z pracy rolnika i jego rodziny.

Dochód z pracy jest to część dochodu rolniczego pozostała po odliczeniu

— oprocentowania kapitału własnego

— kwoty akumulacji niezbędnej dla utrzymania tempa reprodukcji rozszerzonej oraz zapewnienia poprawy warunków bytowych.

Metodę obliczania dochodu z pracy przyjęto wg poniższego wzoru:

$$D_{pr} = \frac{[D_r - (p + A_k)] \cdot O}{13 n} \quad (1)$$

gdzie: D_{pr} = roczny dochód z pracy rolnika w zł

D_r = dochód rolniczy zł/ha użytków rolnych

p = oprocentowanie kapitału własnego (5% rocznie) obliczonego w zł/ha użytków rolnych

A_k = akumulacja w zł/ha użytków rolnych

O = obszar użytków rolnych gospodarstwa w hektarach

n = ilość robotników przeliczeniowych (Rbp) pełnozatrudnionych w gospodarstwie

13 = liczba miesięcy w roku z uwzględnieniem płatnego miesiąca urlopowego (12 + 1).

Charakterystyczna dla rolnictwa jest zmienność przestrzenna warunków produkcji. W zależności od jakości gleb, klimatu oraz warunków ekonomicznych regionu produkcja i dochód rolniczy uzyskiwane z 1 ha

użytków rolnych osiągają różne wartości. W opracowaniu uwzględniono ten moment wykorzystując waloryzację przestrzeni produkcyjnej Polski opracowaną przez IUNG w Puławach pod kierunkiem Witka [11].

Na podstawie wzoru (1) wyliczono obszar gospodarstwa zapewniający żądany dochód z pracy z uwzględnieniem wskaźnika waloryzacji. Obszar ten przyjmuje się jako minimalny.

$$O_{\min} = \frac{13D_{pr} \cdot n}{D_r - (p + A_k)} \cdot \frac{65,8}{W} \quad (2)$$

gdzie: 65,8 — średni krajowy wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej

W — wskaźnik waloryzacji badanego obszaru rolniczego.

Zmienność w czasie płac w gospodarce uspołecznionej oraz dochodów rolników indywidualnych, zmusza do przeanalizowania wielu zjawisk w dłuższym okresie czasu. Dzięki temu uzyskuje się obraz występujących trendów. Z kolei ich przedłużenie w czasie pozwala na prognozowanie przebiegu zjawisk dla wyznaczonego horyzontu czasowego.

Zmienność w czasie została uwzględniona poprzez wyliczenie trendów płacy roboczej netto na podstawie danych z lat 1949—1978 i trendów dla poszczególnych wskaźników (produkcji globalnej, dochodu rolniczego, środków trwałych i nakładów pracy) z gospodarstw indywidualnych za lata 1957—1977.

Uwzględniono przy tym podokres lat 1971—1977. To ostatnie było niezbędne z racji istotnych różnic w polityce gospodarczej i tempie wzrostu gospodarki narodowej. Przy obliczaniu trendów zastosowano metodę najmniejszych kwadratów wg wzoru

$$a_{x/t} = \frac{n \sum xt - \sum x \cdot \sum t}{n \sum t^2 - (\sum t)^2} \quad (3)$$

gdzie: $a_{x/t}$ = wskaźnik trendu

x = zmienna czasowa

t = liczba lat

n = liczba zmiennych

Wyniki badań

Źródłem materiałów do badań były dane opublikowane w Rocznikach Statystycznych [4]. Czerpano z nich informacje o płacach oraz wykorzystywano dane dotyczące gospodarstw indywidualnych jako całości, szczególnie zaś gospodarstw prowadzących rachunkowość dla Instytutu Ekonomiki Rolnej.

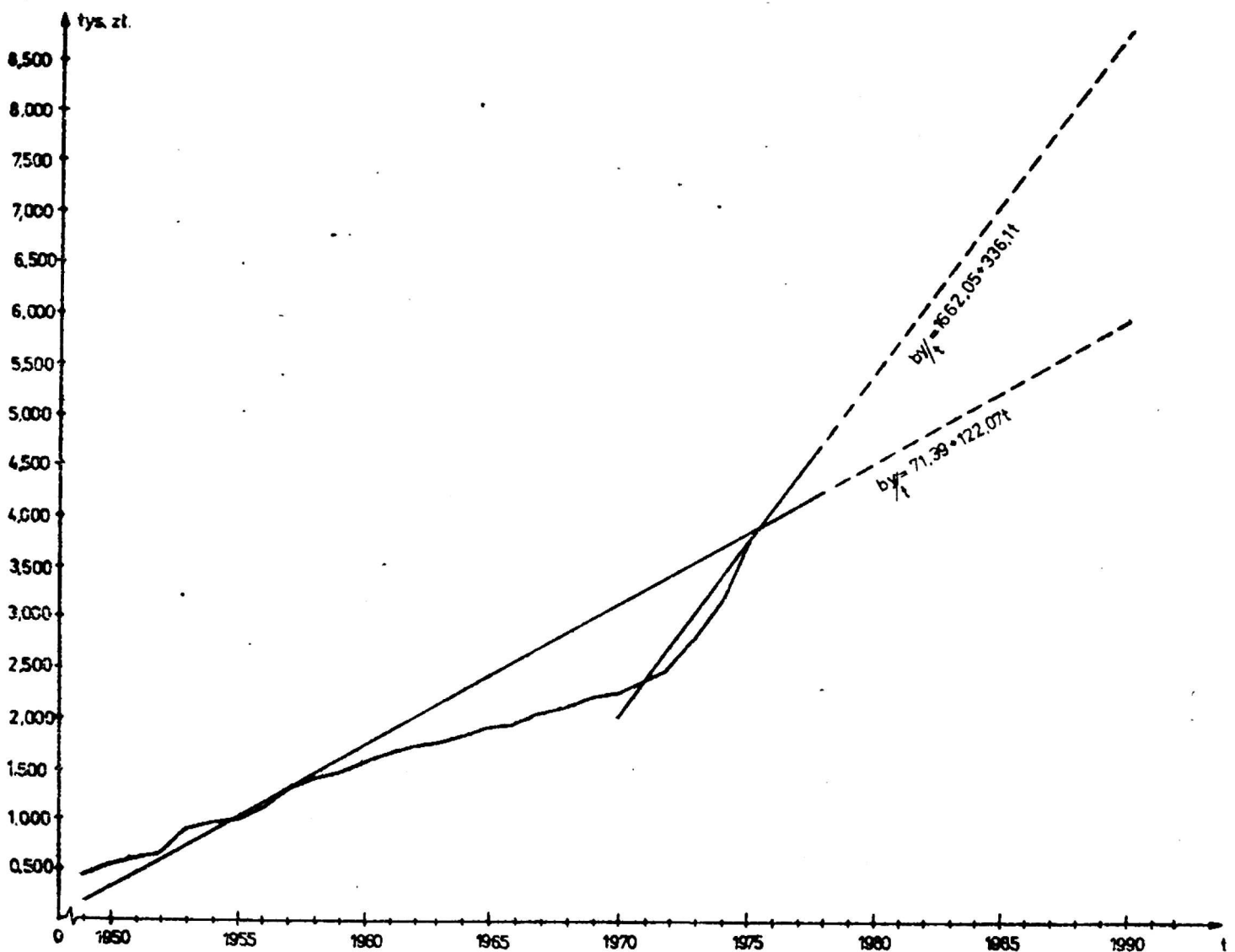
Opieranie się w badaniach na danych IER było podyktowane faktem, że jest to jedyne dostępne źródło materiałów wystarczająco szczegóło-

wych. Zgodnie z informacją IER gospodarstwa badane (w liczbie około 1500—1700 corocznie) są lepsze od przeciętnego gospodarstwa w kraju. Są one lepiej wyposażone i osiągają lepsze wyniki produkcyjne i ekonomiczne.

Różnice te zostały uwzględnione w obliczeniach.

Mając na uwadze konieczność utrzymania odpowiedniego poziomu intensywności produkcji, przyjęto do obliczeń średnie z całej zbiorowości gospodarstw prowadzących rachunkowość IER.

Kształtowanie się średniej płacy netto (D_{pr}) w gospodarce uspołecznionej przedstawia rys. 1. Wykres obrazuje istotną zmianę w tempie

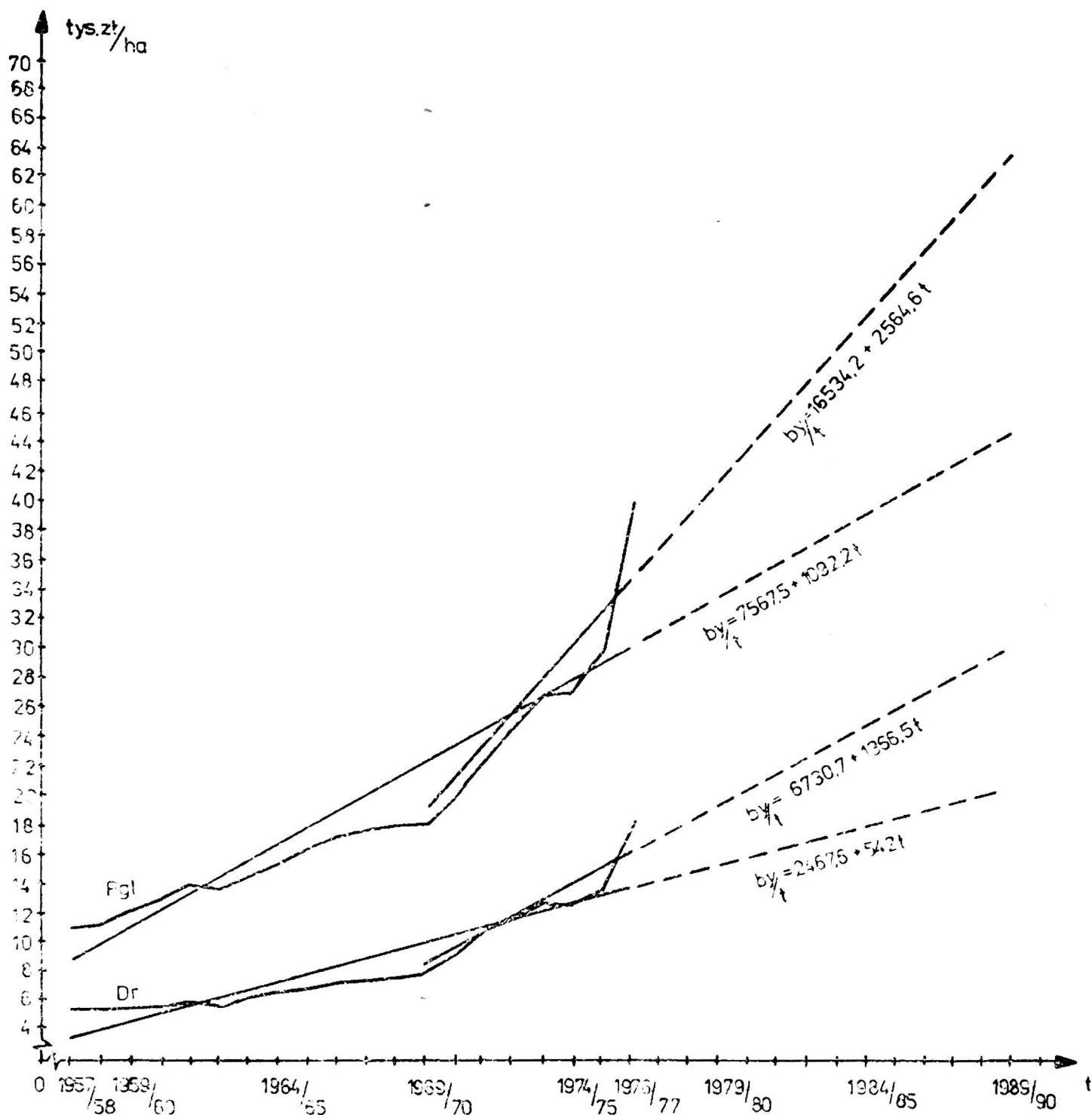

Rys. 1. Kształtowanie się średniej płacy netto w gospodarce uspołecznionej w latach 1949—1978

wzrostu płacy roboczej po roku 1970. O ile za cały badany okres wskaźnik wzrostu — P/t — wyniósł 122 zł miesięcznie, to w podokresie po 1970 roku wzrósł on do P/t — 366 zł miesięcznie. W rezultacie przedłużenie trendów daje w obu wypadkach istotnie różne charakterystyki przebiegu zjawiska w perspektywie czasowej.

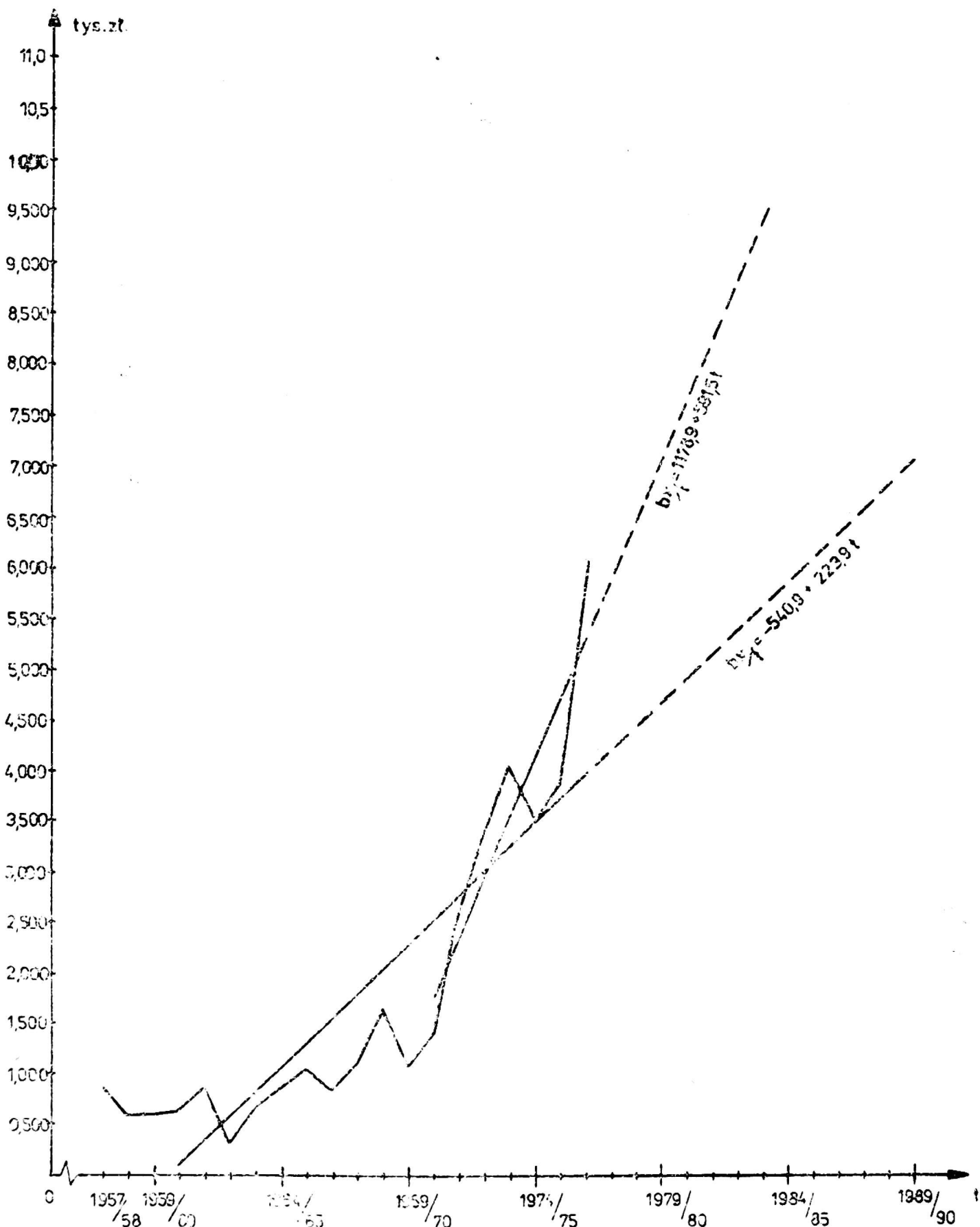
Płaca robocza netto w 1977 roku wynosiła 4 415 zł i przy zachowaniu przeciętnego wskaźnika trendu z podokresu powinna osiągnąć w 1990 roku 8 817 zł. Mając na uwadze realia gospodarcze kraju do dalszych badań przyjęto trend płacy roboczej ze wspomnianego podokresu.

Rysunek przedstawia wyliczenie trendów dla poszczególnych wskaźników w gospodarstwach indywidualnych. Jak widać narastanie wartości produkcji globalnej z 1 ha UR, liczonej w cenach bieżących jest bardzo szybkie, przy czym po roku 1970 tempo przyrostu wyraźnie wzrosło, osiągając wartość P_{gl}/t — 2 565 zł rocznie, gdy dla całego badanego okre-

Rys. 2. Kształtowanie się produkcji globalnej (Pgl) oraz dochodu rolniczego na 1 ha UR średnio w gospodarstwach indywidualnych badanych przez IER w latach 1957/58—1976/77

su wynosi 1 991 zł. Najbardziej interesujący z punktu widzenia celu pracy przebieg wzrostu dochodu rolniczego był zdecydowanie wolniejszy. Dla całego badanego okresu $D_r/t=942$ zł rocznie, natomiast dla pod-

Rys. 3. Wzrost wartości środków trwałych na 1 ha UR w gospodarstwach indywidualnych badanych przez IER w latach 1957/58—1976/77

okresu po 1970 roku wynosi 1 235 zł na rok. Średni dochód rolniczy z 1 ha użytków rolnych wynosił w 1976/77 roku 18 252 zł. Na rok 1990 należy przewidywać zatem poziom dochodu rolniczego z 1 ha użytków rolnych rzędu 33 072 zł.

Zaangażowanie kapitału, który przyjęto jako wartość środków trwałych brutto pomniejszonych o 30% zużycia, przedstawione na rys. 3 wzrastało wolniej niż przyrost produkcji globalnej i dochodu rolniczego. I w tym przypadku widać wyraźnie zmianę tempa po roku 1970. Dla tego podokresu $A_{k/t} = 591$ zł. Wartość środków trwałych netto w 1976/77 roku wynosiła 61 967 zł/ha. Na rok 1990 stan środków trwałych netto wynieść powinien 101 918 zł/ha.

Zasoby siły roboczej wyliczono wychodząc z założenia, że w gospodarstwie będzie pracować właściciel z rodziną, bez najmowania siły roboczej. Gospodarstwo winno zapewnić równocześnie pełne wykorzystanie własnej siły roboczej. Przyjęto następujące wyliczenie zasobów siły roboczej:

gospodarz	— 1,0 Rbp
gospodyni	— 0,6 „
pozostali członkowie rodziny	— 0,6 „
Razem:	— 2,2 „

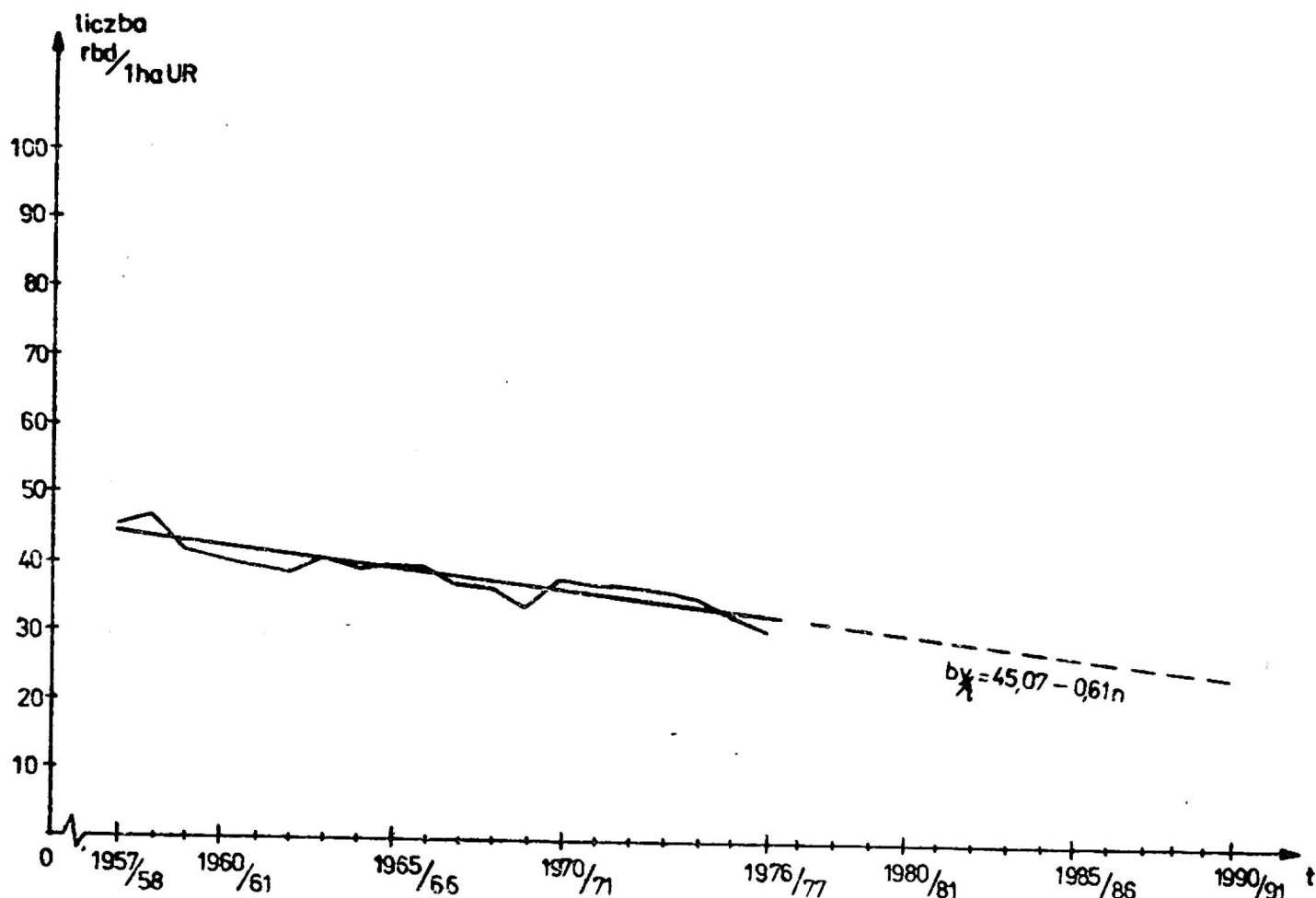
Wyliczenie to jest zgodne z danymi IER ustalonymi dla gospodarstw powyżej 10 ha, a zatem typowo rodzinnych. Założono również, że robotnik przeliczeniowy pracuje około 250—270 dni w roku.

Rysunek 4 przedstawia przeciętne nakłady pracy na 1 ha użytków rolnych w gospodarstwach prowadzących rachunkowość IER. Widać na wykresie wyraźną tendencję spadkową o charakterze stałym dla całego 20-lecia. Wskaźnik trendu $R_t = -0,61$ dni na 1 haUR. Wiąże się to ze wzrostem zaangażowania kapitału i oznacza, że w roku 1990 przeciętne zatrudnienie wyniesie w gospodarstwie około 25 dni/ha użytków rolnych, tj. około 0,1 robotnika przeliczeniowego.

W praktyce będzie to oznaczało, że praca członków rodziny w gospodarstwie będzie coraz mniej potrzebna wskutek niwelacji szczytów zapotrzebowania na pracę przez mechanizację większej ilości procesów produkcji i pracy.

W rezultacie można przyjąć, po uwzględnieniu pewnej rezerwy, że gospodarstwo rodzinne w 1990 roku będzie potrzebowało (i dysponowało) nie więcej niż 1,8 robotnika przeliczeniowego, co oznacza spadek zatrudnienia w granicach 20% w stosunku do roku 1976/77.

Na podstawie przedstawionych danych, korzystając ze wzoru (2), wyliczono minimalny obszar gospodarstwa. Dla roku 1976/77 wynosi on, licząc wg wskaźnika waloryzacji przestrzeni rolniczej średniego dla kraju:

Rys. 4. Nakłady pracy na 1 ha UR w gospodarstwach indywidualnych badanych przez IER w latach 1957/58—1976/77

a) przeciętna dla gospodarstw prowadzących rachunkowość IER

$$O_{\min} = \frac{2,2 \cdot 13 \cdot 4415}{18252 - (3098 + 6055)} = \frac{126269}{9099} = 13,88 \text{ ha}$$

b) przeciętna ogólna

$$O_{\min} = \frac{2,2 \cdot 13 \cdot 4415}{13959 - (1964 + 2740)} = \frac{126269}{9255} = 13,64 \text{ ha}$$

Założono, że w 1990 r. gospodarstwa będą charakteryzować się wyższym poziomem rozwoju, a zatem zachowują poziom wyjściowy i trendy gospodarstw prowadzących rachunkowość IER. W rezultacie wynik obliczenia minimalnego obszaru gospodarstwa w 1990 r. jest następujący:

$$O_{\min} = \frac{1,8 \cdot 13 \cdot 8807}{33072 - (5096 + 13147)} = \frac{206084}{14829} = 13,90 \text{ ha}$$

Przedstawione wyliczenia wskazują, że gospodarstwo posiadające 14,0 hektara użytków rolnych w przeciętnych warunkach Polski jest w stanie zapewnić odpowiedni standard życiowy rodzinie rolnika zarówno obecnie jak i, co jest niezmiernie istotne, także w perspektywie lat 1990-tych, o ile nie zostaną istotnie zmienione dotychczasowe trendy.

Przybliżony model rodzinnego gospodarstwa indywidualnego dla roku 1976/77 oraz 1990 przedstawiają tabele 1 i 2.

Tabela 1

Model gospodarstwa w 1976/77 (wg danych IER)

Wyszczególnienie	Jedn. ha	Ilość	%	
Zboża	ha	6,0	54,5	
w tym: żyto	ha	3,0	—	
Okopowe	ha	3,0	27,3	
w tym: ziemniaki	ha	2,0	—	
Oleiste i włókniste	ha	0,2	2,8	
Pastewne polowe	ha	1,2	10,9	
Inne uprawy	ha	0,6	5,5	
Razem zasiewy w plonie głównym	—	11,0	100,0	78,0
Poplony	ha	1,0	9,1	—
Łąki i pastwiska	ha	2,7	—	20,3
Inne użytki rolne	ha	0,3	—	1,7
RAZEM użytki rolne	ha	14,0		100,0
Bydło	SD	9,3	71,5	
w tym: krowy	SD	6,0		
Trzoda chlewna	SD	1,5	11,5	
Konie	SD	2,0	15,5	
Drób	SD	0,2	1,5	
RAZEM inwentarz	SD	13,0	100,0	
Inwentarz żywy na 100 ha UR	SD	95,0	—	

Tabela 2

Niektóre wskaźniki ekonomiczne modelu gospodarstwa (na 1 ha UR)

Wyszczególnienie	Jedn.	Model gospodarstwa		
		wg IER 1976/77	średnie w 1976/77	średnie w 1990 r.
Sila robocza	Rbp	0,16	0,16	0,13
Środki trwałe brutto	tys. zł	88,6	56,1	101,9
Środki trwałe netto	tys. zł	62,0	39,3	71,3
Dochód rolniczy	tys. zł	18,3	14,0	33,1
Dochód z pracy	tys. zł	9,1	9,3	14,9
Akumulacja	tys. zł	6,1	2,7	13,1
Oprocentowanie kapitału środków trwałych	tys. zł	3,1	2,0	5,1

Przedstawiony przeciętny model i obszar gospodarstwa z natury musi przedstawiać się odmiennie w różnych regionach Polski posiadających odmiennie warunki glebowe i klimatyczne, gdyż ich rozpiętość jest bardzo znaczna.

Za przykład może posłużyć województwo opolskie. Jak wynika z opracowania IUNG dla tego województwa [8], najwyższą liczbę punktów waloryzacyjnych — 111,2 — wyliczono dla jednej ze wsi w gminie Bronice — najniższą — 37,7 — dla wsi w gminie Bierawa.

W pierwszej wsi obszar minimalny gospodarstwa winien wynosić

$$O_{\min} = 14,0 \text{ ha} \cdot \frac{65,8}{111,2} \text{ ha} = 8,28 \text{ ha} \simeq 8,0 \text{ ha}$$

$$\text{W drugiej zaś } O_{\min} = 14,0 \text{ ha} - \frac{65,8}{37,7} \text{ ha} = 24,44 \text{ ha} \simeq 24,0 \text{ ha}$$

Średnia wielkość gospodarstwa dla województwa opolskiego posiadającego przeciętny wskaźnik waloryzacji — 81,9 punkta wynosi 11,27 ha \simeq 11,0 ha. Jak z powyższego wynika, w praktyce niezbędne byłoby obliczanie wielkości gospodarstw dla terenów o zbliżonych walorach rolniczych, często nawet dla pojedynczych wsi, a nawet gospodarstw.

Tabele 3 i 4 przedstawiają modele gospodarstw dla najlepszych i najgorszych warunków woj. opolskiego, wyliczone wg wskaźników z gospodarstw prowadzących rachunkowość dla IER. W modelach szczególnie rzuca się w oczy różnica w poziomie dochodu rolniczego uzyskiwanego z 1 ha użytków rolnych — 25,1 tys. zł w warunkach najlepszych i tylko 14,5 tys. w warunkach najgorszych wobec średniej krajowej 18,3 tys. złotych.

Można przy tym dyskutować czy przy istotnie różnej intensywności organizacji gospodarstw należy przyjmować taki sam poziom wyposażenia w środki trwałe. Trzeba jednakże mieć na uwadze, że niewątpliwie niższa w przeliczeniu na 1 hektar wartość budynków inwentarskich w gospodarstwach dużych jest wyrównywana koniecznością zaangażowania znacznie większej ilości maszyn i urządzeń, gdyż wskaźnik zasobów siły roboczej maleje w modelu gospodarstwa o obszarze 24 ha do 9 robotników przeliczeniowych na 100 ha użytków rolnych, wobec 16 Rbp w gospodarstwie przeciętnym i aż 28 Rbp w gospodarstwie posiadającym warunki najlepsze. Dodatkowo należy mieć na uwadze fakt, że materiały IER wskazują na zanikającą tendencję spadku wartości środków trwałych na 1 ha użytków rolnych w gospodarstwach, których obszar przekracza 10 ha.

Przedstawione wyliczenia dotyczą gospodarstw typowo rodzinnych. Intensyfikacja gospodarstw poprzez wprowadzenie kierunków produkcji opartych na paszach kupowanych (gospodarstwa specjalizujące się w ho-

Tabela 3

Model gospodarstwa 1976/77 na ziemiach najlepszych (dane IER)

Wyszczególnienie	Jedn.	Ilość	%	
Zboża	ha	3,5	46,7	
w tym pszenica	ha	2,0	—	
Okopowe	ha	2,5	33,3	
w tym buraki cukrowe	ha	1,5		
Rzepak ozimy	ha	0,5	6,7	
Pastewne polowe	ha	1,0	13,3	
RAZEM zasiewy	ha	7,5	100,0	93,8
Łąki i pastwiska	ha	0,4		5,0
Inne użytki rolne	ha	0,1		1,2
RAZEM użytki rolne	ha	8,0		100
Bydło	SD	7,3	73,0	
w tym: krowy	SD	5,0		
Trzoda chlewna	SD	1,5	15,0	
Konie	SD	1,0	10,0	
Drób	SD	0,2	2,0	
RAZEM inwentarz żywy	SD	10,0	100,0	
Inwentarz żywy na 100 ha UR	SD	125,0	—	
				na 1 ha UR
Sila robocza	Rbp	2,2		0,28
Środki trwałe brutto	tys. zł	708,8		88,6
Środki trwałe netto	tys. zł	496,0		62,0
Dochód rolniczy	tys. zł	200,6		25,1
Dochód z pracy	tys. zł	127,0		15,9
Akumulacja	tys. zł	48,8		6,1
Oprocentowanie kapitału środków trwałych	tys. zł	24,8		3,1

wie kur, tuczu trzody chlewniej itp.), a także poprzez specjalizację ogrodniczą i sadowniczą, lub w uprawach nasiennych, stworzy możliwość osiągnięcia z tych samych obszarów użytków rolnych znacznie nawet wyższych dochodów. Przykład gospodarstwa podmiejskiego z rejonu Wrocławia, opartego na własnej, rodzinnej sile roboczej przedstawia tabela 5.

Tabela 4

Model gospodarstwa 1976/77 r. na ziemiach najgorszych (dane IER)

Wyszczególnienie	Jedn.	Ilość	%	
Zboża	ha	7,0	56,4	
w tym: żyto	ha	4,0	—	
Okopowe	ha	3,0	24,2	
w tym: ziemniaki	ha	2,5	—	
Oleiste, włókniste	ha	1,2	9,7	
Pastewne polowe	ha	1,2	9,7	
RAZEM zasiewy w plonie głównym	ha	12,4	100,0	51,7
Poplony	ha	2,0	16,1	
Łąki i pastwiska	ha	11,3	47,1	
Inne użytki rolne	ha	0,3	1,2	
RAZEM użytki rolne	ha	24,0	100,0	
Bydło	SD	13,0	70,6	
w tym: krowy	SD	8,0		
Trzoda chlewna	SD	3,0	16,3	
Konie	SD	2,0	10,9	
Drób	SD	0,4	2,2	
RAZEM inwentarz żywy	SD	18,4	100,0	
Inwentarz żywy na 100 ha UR	SD	76,7	—	
			Na 1 ha UR	
Siła robocza	Rbp	2,2	0,09	
Środki trwałe brutto	tys. zł	2126,4	88,6	
Środki trwałe netto	tys. zł	1488,0	62,0	
Dochód rolniczy	tys. zł	347,3	14,5	
Dochód z pracy	tys. zł	126,5	5,3	
Akumulacja	tys. zł	146,4	6,1	
Oprocentowanie kapitału środków trwałych	tys. zł	74,4	3,1	

Tabela 5

Model gospodarstwa podmiejskiego — warzywnego

Wyszczególnienie	Jedn.	Ilość	%	
Zboża	ha	1,1	25,0	
Warzywa gruntowe	ha	2,5	60,0	
Pastewne polowe	ha	0,6	15,0	
RAZEM zasiewy	ha	4,2	100,0	92,5
Łąki i pastwiska	ha	0,2		5,0
Inne użytki rolne	ha	0,1		2,5
RAZEM użytki rolne	ha	4,5		100,0
Bydło	SD	4,0	87,0	
w tym: krowy	SD	3,0	—	
Trzoda chlewna	SD	0,5	11,1	
Drób	SD	0,1	1,9	
RAZEM inwentarz żywy	—	4,6	100,0	
Inwentarz żywy na 100 ha UR	SD	107,2	—	
			Na 1 ha UR	
Siła robocza	Rbp	2,2	48,9	
Środki trwałe brutto *)	tys. zł	797,4	177,2	
Środki trwałe netto	tys. zł	558,0	124,0	
Dochód rolniczy	tys. zł	209,3	46,5	
Dochód z pracy	tys. zł	126,5	28,1	
Akumulacja	tys. zł	54,9	12,2	
Oprocentowanie kapitału środków trwałych	tys. zł	27,9	6,2	

*) Wyposażenie w środki trwałe w przeliczeniu na 1 ha UR przyjęto wyższe niż przeciętne, ze względu na wartość domu mieszkalnego oraz stosunkowo wysoką wartość maszyn i urządzeń.

Wskaźnik waloryzacji dla gospodarstw wynosi 98,0 punktów.

Jak wynika z obliczeń gospodarstwo warzywnicze może mieć zamiast 10,5 ha tylko 4,5 ha użytków rolnych. Jest to zrozumiałe, wobec bardzo intensywnej i dochodowej produkcji. Pomimo małego obszaru gospodarstwo zapewnia pełne zatrudnienie rodzinie; (w przeliczeniu na 100 ha użytków rolnych, osiąga aż 48,9 robotników przeliczeniowych).

W przedstawionych wyliczeniach pewne obiekcje może wzbudzać sprawa oprocentowania kapitału środków trwałych. Niektórzy ekonomiści-

ci rolni kwestionują celowość uwzględnienia oprocentowania kapitału w indywidualnych gospodarstwach motywując to faktem, iż gospodarstwo rolne jest w gruncie rzeczy tak trudno zbywalne, że niepodobna przyjmować zasady oprocentowania kapitału, gdyż nie można zaangażowanego kapitału przenieść do banku, ani uaktywnić w inny sposób. Gdyby oprocentowanie pominąć w obliczeniach przedstawione minimalne wielkości gospodarstwa wynosiłyby:

— dla warunków przeciętnych kraju	— 11,0 ha
— dla warunków najlepszych woj. opolskiego	— 7,0 ha
— dla warunków najgorszych woj. opolskiego	— 15 ha
— dla gospodarstwa warzywnego w woj. wrocławskim	— 3,9 ha

Jak z powyższego przeliczenia wynika różnice nie są zbyt duże, poza modelem gospodarstw w warunkach najgorszych, gdzie łączna wartość zaangażowania środków trwałych jest bardzo znaczna. Należy jednak pamiętać równocześnie, że oprocentowanie kapitału stanowi substytut szeregu świadczeń, które są udziałem pracownika gospodarki uspołecznionej takich jak ulgowe wczasy, stołówki pracownicze, kolonie dla dzieci, tani transport zakładowy, lub miejski i szereg innych, a które nie są dostępne rolnikowi indywidualnemu.

Wnioski

1. Podstawową przyczyną rezygnowania młodzieży z pracy na wsi, a w szczególności w indywidualnym rolnictwie, jest różnica w poziomie warunków bytowych w mieście i na wsi. Jest ona spowodowana, obok wielu innych przyczyn, istotnie niższymi dochodami rolniczymi ze zbyt małych w ogromnej większości gospodarstw rolnych.

2. Wyliczenie minimalnego obszaru gospodarstwa rodzinnego, zapewniającego dochód z pracy rolnika i rodziny odpowiadający przeciętnej płacy roboczej w gospodarce uspołecznionej oparto na materiałach z gospodarstw prowadzących rachunkowość dla Instytutu Ekonomiki Rolnej. W obliczeniach obok dochodu z pracy uwzględniono oprocentowanie kapitału środków trwałych, oraz akumulację niezbędną dla rozwoju gospodarstwa i poprawy warunków bytowania.

Obliczenia wykazały, że przeciętny obszar gospodarstwa rodzinnego w kraju powinien wynosić około 14,0 ha, przy zróżnicowaniu w zależności od warunków regionalnych, w przedziale 8,0—24,0 ha. Gospodarstwa o wysokim stopniu wyspecjalizowania, w szczególności w warunkach podmiejskich, mogą zapewnić niezbędny dochód z pracy właścicielowi i rodzinie przy znacznie mniejszym obszarze użytków rolnych.

3. Wyliczone trendy do roku 1990 wykazują, że minimalny obszar gospodarstwa rodzinnego powinien zapewniać rolnikowi dochód z pracy porównywalny z dochodem z pracy pracowników gospodarki uspołecznionej w ciągu najbliższych kilkunastu lat, o ile dotychczasowy przebieg trendów nie zostanie istotnie zmieniony.

4. Gospodarstwa rodzinne, intensywnie i dobrze zorganizowane, będą w perspektywie stanowiły podstawową grupę decydującą o socjalizacji rolnictwa.

LITERATURA

1. Adamowski Z.: Podstawy ekonomiki i organizacji przedsiębiorstw rolnych. PWRiL, Warszawa 1977.
2. Gałaj D.: Społeczno kulturowe uwarunkowanie przeobrażeń wsi i rolnictwa. Referat wygłoszony na konferencji IPPMiL, Warszawa 1977.
3. Grochowski Z.: Rolnictwo polskie w latach 1971—1975 i aktualne problemy jego rozwoju. PWRiL, Warszawa 1976.
4. GUS. Roczniki Statystyczne 1955—1978.
5. Herlemann H. H., Stamer U.: Rolnictwo w dobie technizacji. PWRiL, Warszawa 1963.
6. Manteuffel R.: Wielkość gospodarstwa i przedsiębiorstwa. LSW, Warszawa 1976.
7. Ostrowski L.: Dochód jako czynnik zmian warunków bytu rodzin rolniczych. Instytut Polityki Rolnej WSNS, Warszawa 1979.
8. Praca zbiorowa: Rolnicza przestrzeń produkcyjna województwa opolskiego w liczbach. IUNG Puławy 1976.
9. Praca zbiorowa pod red. A. Wosia i F. Tomczaka — Ekonomia rolnictwa. Zarys i teoria. PWRiL, Warszawa 1979.
10. Szemberg A.: Przesłanki i prognozy przemian agrarnych. Życie Gospodarcze 29, 1979.
11. Witek T.: Rolnicza przestrzeń produkcyjna Polski w liczbach. NUNG Puławy, 1974.